

انحصار در حقوق کیفری ایران

تالیف:

صغری مهدی نژاد کیا سری

(وکیل دادگستری و مدرس دانشگاه)

انتشارات قانون یار

۱۳۹۵

فهرست مطالب

۷	مقدمه
۱۱	فصل اول
۱۱	شناخت تمهیداتی پدیده انحصار
۱۳	گفتار اول-مطالعه مفهوم انحصار و انواع رفتارها ی ضد رقابتی
۵۱	فصل دوم
۵۱	بررسی و تحلیل کیفی فعالیت های انحصاری
۵۳	گفتار اول- جرایم با ماهیت انحصاری
۱۰۳	گفتار دوم- تخلفات انحصاری
۱۳۹	فهرست منابع
۱۴۱	منابع فارسی
۱۴۲	ب: پایان نامه ها
۱۴۲	ج: مقالات

مقدمه

بازار رقابتی یکی از انواع بازارها در علم اقتصاد است. بازار محلی است که در آن خرید، فروش، عرضه و تقاضای کالاها و خدمات صورت می‌گیرد. برای هر کالا و یا خدمت بازاری وجود دارد که در آن رفتار عرضه کنندگان و خریداران در تقابل قرار می‌گیرند.

در حقیقت هر بازار دو رکن اساسی به نام عرضه و تقاضا دارد. در نظام پیچیده اقتصادی امروز که هزاران کالا و خدمت مبادله می‌شود و در بیشتر اوقات، بازار این کالاها و خدمات به هم پیوسته است و اثر متقابل دارد، عاملی لازم است که نظم تولید و مصرف این کالا و خدمات یعنی تخصیص منابع اقتصادی را به عهده بگیرد، به گونه‌ای که براساس آن بتوان تصمیمات عاملان اقتصادی را به نحوی منظم ساخت که تعادل در کل بازار برقرار گردد.^۱ به طور کلی بازار دارای چهار قسم می‌باشد: بازار رقابت کامل، بازار انحصار کامل، بازار رقابت انحصاری و بازار انحصار چندجانبه.^۲

از میان این بازارها، بازار رقابت کامل هست که تعادل در کل بازار وجود دارد. یعنی در آن هیچ نشانه‌ای از رقابت شخصی نیست و حال آنکه در بازار انحصاری علاوه بر این که تمام امور بازار را عوامل شخصی تعیین می‌کنند، قیمت‌ها بالاتر از سقف قیمت در بازار رقابتی است. بنابر این آنچه باعث ایجاد بازار رقابتی می‌شود، دو عامل دولت و بازار است. در حقیقت این دو عنصر در کنار هم و با هم می‌توانند چنین فضایی را ایجاد کنند. زیرا بازار به تنهایی نمی‌تواند از تثبیت رفتارهای ضد رقابتی ممانعت به عمل آورد. در نتیجه جهت جلوگیری از بروز رفتارهای انحصاری نیاز به دخالت دولت از طریق تصویب و اجرای مقررات می‌باشد. این دو فاکتور مورد توجه بسیاری از کشورها قرار گرفته است. که از این میان، نخستین نهضت حقوقی در برابر انحصارطلبی را مردم آمریکا پدید آورده‌اند. که

^۱ گلستانی نجف آبادی، افروز، جرم‌انگاری فعالیت‌های ضد رقابت در پرتو حقوق ایران و سیاست‌های سازمان تجارت

جهانی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه تهران، ۱۳۸۷،

^۲ عبدا... محمد صالح، احتکار یا خیانت به جامعه، ترجمه دکتر مرتضی فهیم کرمانی، انتشارات نوح، ۱۳۵۸، ص ۲۱



واقعیت و ضرورت های اجتماعی قانون گذار آمریکا را ناگزیر از محدودسازی آزادیها و قانونمند کردن روابط تجاری ساخت و آخر الامر در سال ۱۸۹۰ میلادی اولین قانون ضدانحصار به نام قانون شرمین در آن کشور به تصویب رسید. کم کم و با توجه به اهمیت تنظیم و کنترل روابط حاکم در بازار، قانون گذاران کشورهای دیگر سعی نموده اند با تصویب قوانین مختلف و وضع ضمانت اجرا، ضمن توسعه رقابت و حذف عوامل زمینه ساز انحصار، به طور کلی از حقوق بنگاه ها در مواجهه با اعمال ضد رقابتی دفاع نمایند. این قواعد و مقررات که الزامات خاصی را نیز در پی دارد، منجر به شکل گیری شاخه ای جدید در حقوق، تحت عنوان ((حقوق رقابتی)) شده است. که ((حقوق ضدانحصاری)) و ((حقوق ضد تراستی)) هم نام گذاری شده اند. ((حقوق رقابت)) به عنوان ابزاری موثر در جهت برقراری رقابت سالم و آزاد، حمایت از حقوق فعالان اقتصادی، ایجاد تعادل در بازار، ایجاد کارایی اقتصادی، رفاه مصرف کنندگان، حمایت اجتماعی و حذف انحصار و عوامل فراهم کننده شرایط انحصار می باشد در کشور ایران، به دلیل اشتیاق به پیوستن به اقتصاد جهانی و ضرورت های داخلی تلاش های پراکنده در جهت مبارزه با انحصارطلبی صورت گرفته است. به عنوان نمونه؛ در قوانین قبل از انقلاب نمونه های فراوانی از قوانین در خصوص منع احتکار به تصویب رسیده بود. در قواعد و مقررات پس از انقلاب، اولین نمونه مبارزه با انحصارطلبی به طور نادر در قانون مجازات اخلاص گران در نظام اقتصادی کشور مصوب ۱۳۶۹، صورت گرفته که به جرم انگاری پدیده انحصاری ((پیش خرید فراوان تولیدات کشاورزی به منظور ایجاد محدودیت و انحصار)) پرداخته است.

تا قبل از تصویب قانون اجرای سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی که به عنوان یک قانون رقابتی و ضد انحصاری کشور ما می باشد، اشخاص متضرر از اقدامات ضد رقابتی با استفاده از طرح دعوی رقابت نامشروع و مکارانه می توانستند نه تنها تقاضای توقف این اقدامات را بنمایند بلکه خسارات ناشی از آن را نیز مطالبه کنند. برای روشن شدن کارکردهای

قواعد این رشته، دادنامه شماره ۳/۶۹۵ که در تاریخ ۱۳۷۰/۱۲/۱۸ از شعبه سوم دیوان عالی کشور صادر شده به عنوان نمونه های عینی از قواعد ضدانحصاری در زیر آمده است:

((....با توجه به این که اداره ثبت شرکتها و مالکیت صنعتی به شرکت خواننده اعلام نموده بر ای تغییر نام شرکت به آن اداره مراجعه نماید و انواع تولیدات دو شرکت یکسان است و تشابه ب این نام دو شرکت به حدی است که می تواند موجب گمراهی مصرف کننده عادی شود و موجب رقابت مکارانه گردد. مضافاً شرکت خواهان از حسن شهرت و معروفیت برخوردار است لذا دعوی را محمول بر صحت تشخیص و به استناد ماده ۵۷۸ قانون تجارت حکم بر ابطال و تغییر نام شرکت خواننده صادر می نماید...))

فصل اول

شناخت تمهیداتی پدیده انحصار

گفتار اول- مطالعه مفهوم انحصار و انواع رفتارهای ضد رقابتی

تبیین واژه اصلی موضوع هر پژوهش در آغاز مرسوم و معمول پژوهشگران است زیرا تعریف و باز شناساندن اصطلاحات برای روشن شدن موضوع ضروری است. در این گفتار ابتدا به تعریف واژه انحصار و توضیحاتی در رابطه با آن می پردازیم و سپس اقسام انحصار، انواع رفتارهای ضد رقابتی و روش های کسب موقعیت انحصاری را مورد بررسی قرار می دهیم تا به درک بیشتر مباحث کمک شود.

الف- معنا و مفهوم اصطلاحی انحصار

انحصار از ریشه حصر به معنای کاستن و محدود کردن^۳ (Limitation در انگلیس) است. "وافق علی امتیاز حصری" یعنی با یک امتیاز انحصاری موافقت کرد.^۴ معادل اصطلاح انحصار در انگلیسی Monopoly می باشد. واژه انحصار (Monopoly) واژه یونانی است که از دو بخش (polein) (mono) تشکیل شده است.

و در زبان انگلیسی چنین تعریف شده است Monopoly So Called , when a specific person or enterprise is the only supplier of a particular Commodity.^۵

یعنی یک شخص خاص یا یک سرمایه گذار خاص تنها عرضه کننده یا تولید کننده کالا باشد. در دپارتمان قضایی آمریکا، انحصار این چنین آمده است: A Monopoly is a firm who is the sole seller of its product, and where there are no close substitutes^۶ انحصار عبارت است از یک موسسه ای تنها فروشنده محصولات است و هیچ گونه جایگزینی نزدیک وجود ندارد

^۳ جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق، نشر ابن سینا، ۱۳۴۶، ص ۱۶

^۴ رضایی، سید محمد، بررسی ماهیت حقوقی انحصار در حقوق ایران و مطالعه تطبیقی، پایان نامه جهت اخذ کارشناسی

ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۵، ص ۱

^۵ -Milton Fridman vii: monopoly and the social responsibility of business and labor capitalism and freedom. the university of Chicago 2002, p.208.

^۶ U. S. DEPT of Justice , competition and monopoly p.5, 2008

آکفسورد انحصار را امتیازی خاص (که توسط حاکم یا دولت اعطا می شود) برای فروش کالایی خاص یا تجارت با منطقه و یا کشوری خاص معنا کرده است.^۷

در شاخه های مختلف علمی، انحصار نیز به معنای مختلفی آمده است: انحصار در صنعت آن است که فقط یک عرضه کننده یا تولید کننده باشد و برای آن عوض مناسب وجود ندارد و هم زیستی با دیگر موسسات بسیار مشکل است.^۸ در اقتصاد، انحصار یعنی آن که فقط یک فروشنده وجود داشته باشد^۹ و آن چه که در حقوق تعریف شده است؛ فعالیتی است که در آن شخص به مقدار کافی قدرت بازاری^{۱۰} را در اختیار دارد قدرتی که عهده دار بالا بردن قیمت هاست.^{۱۱} پاره ای از نویسندگان گفته اند: وضعیتی است که در آن تنها یک فروشنده، کنت رل (بازار) تمامی تولید یک کالا یا خدمت معینی را در دست داشته باشد بدین قرار، قادر خواهد بود مقدار تولید و قیمت کالای انحصاری را در جهت تامین منافع خود تعیین کند.^{۱۲} دیگران انحصار را شکلی از ساختار بازار که یک شرکت یا تنها چند موسسه محدود بر فروش کلیک محصول یا خدمات مسلط می شوند، براساس مقررات (آنتی تراست). اگر اشخاص با ائتلاف یا توطئه، قدرت حذف رقیبان را از بخشی از تجارت یا بازرگانی، بدست آورند. با این شرط که آنها نیز دارای این گونه قدرت باشند که به عنوان گروه بتوانند رقابت بالقوه یا واقعی را از بین ببرند، هم چنین مشروط بر این که با قصد و نیت از آن قدرت استفاده کنند، انحصارگری تحقق می یابد.^{۱۳}

دکتر ساکی در کتاب حقوق کیفری اقتصادی این چنین انحصار را معنا کرده است :

⁷ . The oxford Reference Dictionary (oup , 2002)

⁸ . Barak orbach & Grace Campbell, the Anti-trust curse of Bigness, southem colifornia law Review(2012)

^۹ همان.

¹⁰ power market

^{۱۱} همان.

^{۱۲} رضایی، سید محمد، منبع پیشین، ص ۱۸

^{۱۳} همان.

وضعیتی است که در آن وضعیت تولید کننده یا توزیع کننده واحد (یا معدود)، سرنوشت تولید یا عرضه کالا یا خدمت خاصی را به دست می گیرد و رابطه عرضه و تقاضای بازار را به نفع خود و به ضرر مصرف کننده بر هم می زند^{۱۴}. تعریف قانونی انحصار در ماده یک قانون اجرای سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی مورد توجه قرار گرفته است، که عبارت است از: (وضعیتی در بازار که سهم یک یا چند بنگاه یا شرکت تولید کننده، خریدار و فروشنده از عرضه و تقاضای بازار به میزانی باشد که قدرت تعیین قیمت و یا مقدار را در بازار یا خروج از آن با محدودیت مواجه باشد). طبق بند ط ماده دو قانون برگزاری مناقصات مصوب ۲۶ بهمن ۱۳۸۳، انحصار این چنین تعریف شده است:

(یگانه بودن متقاضی شرکت در معامله که به طرق زیر تعیین شود:

۱- اعلان هیأت وزیران برای کالا و خدماتی که در انحصار دولت است.

۲- انتشار آگهی عمومی و ایجاب تنها یک متقاضی برای انجام معامله)

هر یک از این تعاریف به گوشه هایی از تعریف انحصار پرداخته اند و حال آن که انحصار دارای بعد وسیعی است که تعریف جامع آن عبارت است از:

حالتی است که در آن یک شخص یا اشخاص اعم از حقیقی یا حقوقی کنترل مطلق تولید، عرضه، فن آوری، خرید، فروش، توزیع، استخراج معادن، احداث راه آهن و... تهیه، آماده سازی، حمل و نقل، ارائه و... یک یا چند کالا و یا خدمت در بازار به طور انحصاری و اختصاصی در دست دارد، به طوری که هیچ رقیبی توانایی رقابت را نداشته باشد. جهت آشنایی بیشتر با پدیده انحصار نیاز است که به تعریف برخی از واژگان مرتبط با این پدیده پردازیم.

-رقابت: مطابق ماده یک قانون اجرای سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، رقابت عبارت است از (وضعیتی در بازار که در آن تعدادی تولید کننده، خریدار و فروشنده مستقل

^{۱۴} ساکی، محمدرضا، حقوق کیفری اقتصادی، چاپ اول، انتشارات جنگل، ۱۳۸۹، ص ۳۵۳

برای تولید، خرید و یا فروش کالا یا خدمات فعالیت می کنند، به طوریکه هیچ یک از تولیدکنندگان، خریداران و فروشندگان قدرت تعیین قیمت را در بازار نداشته باشند یا برای ورود بنگاه ها به بازار یا خروج از آن محدودیتی نداشته باشند)

-وضعیت اقتصادی مسلط: ماده یک قانون مذکور این چنین تعریف کرده است:

(وضعیتی در بازار که در آن توانایی تعیین قیمت، مقدار عرضه یا تقاضای کالا یا خدمت یا شرایط قرارداد در اختیار یک یا چند شخص حقیقی و یا حقوقی قرار بگیرد) همان طور که در ابتدا توضیح داده ایم برای درک بیشتر مباحث پاره ای از مسائل که به انحصار مربوط می شوند، توضیح خواهیم داد

ب- ویژگی انحصار

۱- افزایش سود و درآمد (maximizes profit)

۲- قیمت گذاری: تصمیم گیری برای قیمت کالا یا محصولات (pricemaker)

۳- سد بزرگ جهت وارد شدن: دیگر فروشندگان قادر نیستند که به بازار انحصاری وارد شوند (Barriers to Entry high)

۴- تک فروشنده: در انحصار تنها یک فروشنده وجود دارد که همه کالا و محصولات را تولید می کند. (single seller) البته باید این طور نوشت که تک فروشنده معنای وسیع تری می تواند داشته باشد و شامل تک تولید کننده، تک عرضه کننده و... هم باشد و فقط به لفظ اکتفا نکنیم.

۵- تبعیض قیمتی: یک انحصارگر می تواند قیمت و کیفیت محصولات را تغییر دهد. او مقدار زیادی کالاها را با قیمت کم در یک بازار با انعطاف پذیری زیاد می فروشد و یا بالعکس، مقدار کمی کالاها را با قیمت زیاد در یک بازار با انعطاف پذیری کمی به فروش می رساند^{۱۵} (price discrimination)

¹⁵ . Nicholson & Snyder, intermediate microeconomics (tho mson 2007) at 379